

סוד הנשים הנעלמות

על הפער בנתוני היקף בעיית מסורבות הגט בישראל

רות הלפרין-קדרי

מבוא

בסוף יוני 2007 פרסמו בתי הדין הרבניים נתונים ולפיהם בישראל ישנן רק 180 נשים מסורבות גט, ובנוסף להן ישנו מספר זהה של גברים מסורבי גט. נתונים אלה נמוכים כמובן בהרבה מן הנתונים שבהם נוקבים מזה שנים ארגוני הנשים,¹ והפער לא נעלם גם מעיניהם של אנשי בתי הדין. מכיוון שהמספרים שבידינו גדולים בהרבה, עלינו לנסות ולהסביר כיצד נעלמו אותן עשרות אלפי מסורבות הגט לשיטתנו, מן הנתונים שפרסמה הנהלת בתי הדין. כפי שנראה, התשובה נעוצה באופן הפרשנות של הנתונים ובדרך הצגתם: ראשית, התעלמות מכוונת מתיקי גירושין שבמשך שנים לא מתקיימים בהם הליכים, במקרים רבים עקב סרבנות גט, אשר הנהלת בתי הדין הרבניים בוחרת להגדירם כתיקים 'לא פעילים'; שנית, פרשנות מגמתית ומטעה של הנהלת בתי הדין בהגדרת אשה כ'סרבנית גט'. לכך מצטרפת התעלמות מקבוצות גדולות נוספות של נשים שכלל לא מגיעות להגשת תביעה לגירושין ולכן הן אינן כלולות במאגר הנתונים, דבר המעצים עוד יותר את פער הנתונים.²

לפני שניכנס לעובי הקורה, ראוי לעמוד תחילה על הבעיה המובנית בעצם העובדה שהנתונים שעליהם נסבה המחלוקת מצויים בידי צד אחד בלבד. בשנת 2004, בצעד חיובי וחסר תקדים, אפשרה הנהלת בתי הדין הרבניים למרכז רקמן שבראשו אני עומדת, לגשת למאגר הנתונים של בתי הדין ולדלות ממנו נתונים כדי למפות את המצב הקיים. הנתונים פורסמו אז בשנתון **נשים ומשפחה בישראל 2005**,³ לאחר שעברו אישור של הנהלת בתי הדין, שכן נתגלעו חילוקי דעות באשר לפרסום חלק מהם. שנתיים מאוחר יותר, לקראת צאתו של שנתון **נשים ומשפחה בישראל 2007**, שוב נענה בית הדין לבקשתנו, אך הפעם לא אפשר נגישות ישירה למאגר הנתונים אלא העביר לנו נתונים מפורטים בתגובה לשאלות שהעברנו להם בכתב. גם כאן, כל הנתונים שפורסמו בשנתון עברו אישור של הנהלת בתי הדין טרם פרסומם.

והנה, כאשר ביקשנו לעשות שימוש באותם נתונים בשאלת הדיון הנוכחי, טענה דוברת הנהלת בתי הדין כי נתונים אלה הם למעשה חסרי כל ערך עובדתי או סטטיסטי, בשל ריבוי מקרים של רישום

* תודתי נתונה לענבל קארו על עזרתה המסורה, וכן לד"ר עמיחי רדזינר, ד"ר דודי שוורץ ועו"ד קרן ארקין-חן על הערותיהם לטיוטות קודמות של המאמר.

¹ אין בידי ארגוני הנשים אומדן מדויק של מספר מסורבות הגט אך בהזדמנויות שונות מדובר על עשרות אלפי נשים. ראו למשל כתבה על כך משנת 2009: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3662725,00.htm וכן כתבה משנת 2008: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3497422,00.html

² השוו לביקורת שעלתה בדוח מבקר המדינה (2003) כלפי דרך הספירה של הנהלת בתי הדין: מבקר המדינה, 'ביקורת המשדר לענייני דתות', דו"ח שנתי 54 ב' לשנת 2003, ירושלים 2004, עמ' 515.

³ רות הלפרין קדרי וענבל קארו (עורכות), **נשים ומשפחה בישראל: דו-שנתון סטטיסטי 2005**. זוהי חוברת הנתונים הראשונה בסדרת חוברות דו-שנתיות שמוציא המרכז לקידום מעמד האישה ע"ש רות ועמנואל רקמן, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר אילן. בשנים 2007 ו-2009 יצאו לאור שנתונים נוספים.

לא מדויק או שגוי מצד סופרי הדיינים, הרשמים והפקידים.⁴ יש לציין כי בימים אלה יצא מכרז לבניית מערכת מחשוב חדשה לבתי הדין הרבניים, ורק כאשר זו תושלם ותוטמע, יתחיל סוף סוף איסוף נתונים כראוי. אמנם יש לברך על החלטת הנהלת בתי הדין להתקדם ולמחשב מחדש את המערכת כדי לשפר את איסוף הנתונים בעתיד; אך חוסר העקביות בעמדתה ביחס לנתונים שכבר פורסמו מעורר תמיהה, שהרי גם היא עושה בהם שימוש, כמו למשל בפרסום הנזכר לעיל לגבי מספרם השווה של מסורבים ומסורבות גט בישראל. אם נתונים אלה הם ברי-פרסום, סביר להניח שגם הנתונים שבידינו, שאושרו בידי הנהלת בתי הדין בעבר, אינם ריקים מתוכן.

בחינת הנתונים הקיימים

לפי נתוני הנהלת בתי הדין שפורסמו ביוני 2007, מתוך כלל הזוגות שהגישו תביעות גירושין לפני ינואר 2005, רק 942 עדיין לא התגרשו עד סוף שנת 2006.⁵ מספר זה מהווה פחות מאחוז מכלל תביעות הגירושין שנפתחו באותה תקופה, ואם הוא מדויק, מסתממות כל טענותינו, שכן מדובר באחוז קטן מאוד של מקרים שבהם טרם ניתן גט, וממילא לא כולם נובעים מסרבנות גט. ואולם, ישנה סתירה בין נתונים אלה לבין הנתונים שהעבירה לנו הנהלת בתי הדין לפרסום בשנתון 2007. לפי האחרונים, מבין כל הזוגות שהגישו תביעות גירושין בין שנת 2000 ל-2003 (כלומר, במהלך שלוש שנים בלבד - לכתחילה מאגר קטן בהרבה מן המאגר שאליו מתייחסים הנתונים שפורסמו ביוני 2007, שכוללים את כל הזוגות שהגישו תביעות גירושין לפני ינואר 2005) - עד סוף שנת 2006 טרם התגרשו 9,760 זוגות, המהווים כמעט 40% מכלל תביעות הגירושין שנפתחו באותה תקופה. כלומר, לפי הנתונים שהעבירה לנו הנהלת בתי הדין, מתוך הזוגות שהגישו תביעות גירושין בין השנים 2000-2003, טרם התגרשו פי עשרה ויותר מאשר מספר הזוגות שהגישו תביעות גירושין אי פעם וטרם התגרשו, לפי נתוני בתי הדין. כיצד ניתן ליישב את הסתירה?

מפתח I: תיקים 'פעילים' ותיקים 'לא פעילים'

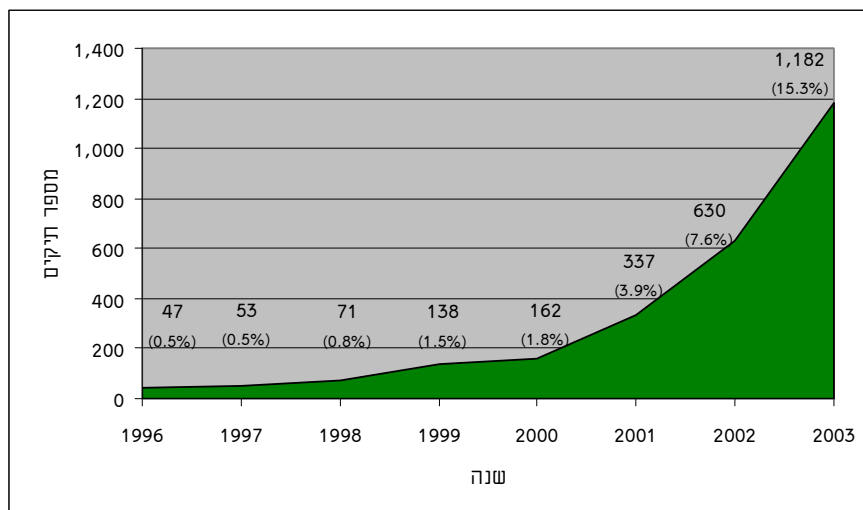
מפתח חשוב להבנת הפער הניכר בין שתי סדרות הנתונים, נעוץ בהגדרת תיקים כ'פעילים' וכ'לא פעילים'. לפי הגדרת הנהלת בתי הדין, כל תיק שלא הייתה בו פעילות במשך חצי שנה מוכרז כתיק לא פעיל, ולכן איננו נכלל בסטטיסטיקה. אלא שניסיוננו מלמד אותנו שבתיקים רבים אין פעילות במשך חצי שנה ויותר, לא משום שהסוגיה יושבה או נפתרה, אלא בגלל סחבת, דחיית דיונים, אי הגעה של אחד הצדדים לדיונים, משא ומתן מתמשך, או עסקאות שונות שבהן הבעל מבקש למשל שלום בית, ולכן הדיונים נדחים עד מיצוי לכאורה של אפשרות זו. אם כן, תיקים אלה, המוגדרים כ'לא פעילים' ואינם כלולים בסטטיסטיקה של בתי הדין הרבניים, מסתירים בתוכם מקרים רבים של מסורבות גט וסרבני גט.

⁴ גם על כך עמד מבקר המדינה יותר מפעם אחת. ראו: מבקר המדינה (לעיל הערה 2), עמ' 515; 517; מבקר המדינה, 'ביקורת משרד המשפטים', דו"ח שנתי 58 ב, ירושלים 2008, עמ' 929; 932; 943-942.

⁵ אבהיר כי מדובר כאן בתביעות חד-צדדיות לגירושין ולא בבקשה משותפת של שני בני הזוג להתגרש.

מקרים קיצוניים יותר נובעים ממנהג חדש של בתי הדין - סגירה מנהלתית. מדובר בתקנה חדשה שאיננה מעוגנת בשום מקום בתקנות הדיון של בתי הדין הרבניים ולא ברור על מה היא מבוססת, שכן לבתי הדין יש סמכות בתקנות לסגור ולבטל תביעה בהחלטה שיפוטית בלבד. לאחרונה שמענו על כמה מקרים שבהם תיקים נסגרו לאחר מתן פסק דין מבלי שהצדדים יודעו על כך. מקרה כזה מתארת עורכת הדין בת-שבע שרמן-שני, מנהלת ארגון 'יד לאשה': אשה שתביעתה לגירושין התנהלה מזה ארבע-עשרה שנה בבית-הדין, עד שלפני כשנתיים היא נכנעה לדרישות הסחטנות של הבעל וויתרה בהסכם הגירושין על כל זכות תביעה נגדו. אלא שהבעל הוסיף ודרש כי חובו לביטוח הלאומי יבוטל אף הוא כתנאי למתן גט. משדחה המוסד לביטוח לאומי את בקשתו למחיקת חוב, חזרה האשה וביקשה כי בית הדין ידון בתביעתה לחייב את הבעל בגט, ולתדהמתה נענתה כי 'תיק הגירושין סגור, וביה"ד מציע לאשה לפתוח תיק תביעת גירושין'.⁶ סגירה זאת נעשתה מבלי שהאשה יודעה בכך, ולא ברור מה הבסיס החוקי שאפשר לבתי הדין להכריז על התיק כסגור. יש לשער כי תיק כזה לא נכלל בנתונים שנוקב בית הדין הרבני, למרות שהאשה לא קיבלה גט ועניינה למעשה רחוק מלהסתיים. ההבחנה בין תביעות גירושין 'פעילות' לתביעות גירושין ש'אינן פעילות' ניכרת היטב בנתונים שהופקו לקראת שנתון נשים ומשפחה בישראל 2005. הטבלה הראשונה מראה תביעות גירושין פעילות בלבד שנפתחו בשנים 1996-2003 וטרם הושג בהן גט נכון ל-15 בפברואר 2005; השנייה מראה את כלל תביעות הגירושין, פעילות ושאינן פעילות, שטרם הושג בהן גט נכון לאותו מועד.

טבלה 1:
תביעות גירושין פעילות שנפתחו בשנים 1996-2003 וטרם סודר בהן גט
 (נכון לתאריך 15.2.2005), לפי שנת פתיחת התיק⁷

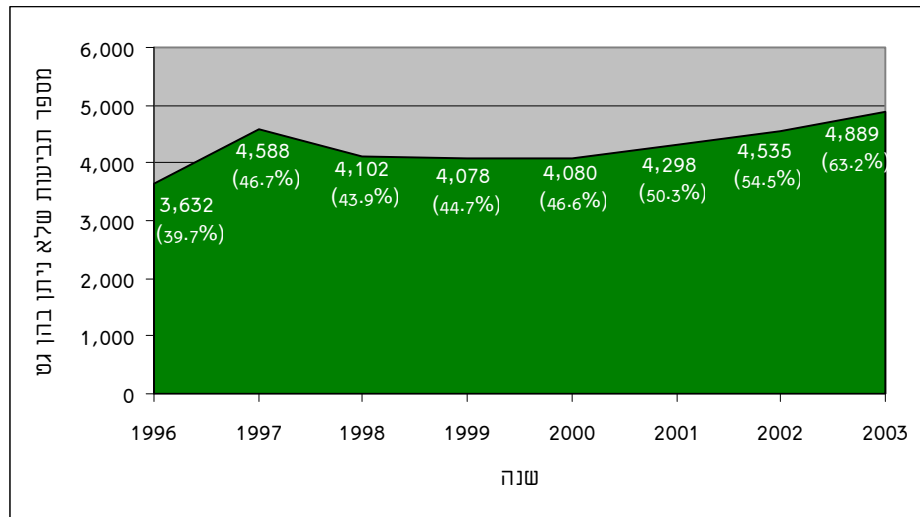
⁶ ראו: בת-שבע שרמן-שני, 'לא סופרים אותן', nrg יהדות, www.nrg.co.il/online/11/ART1/690/347.html, (30.1.2008). באותו מאמר מפרטת עו"ד שרמן-שני שני מקרים נוספים שבהם התיק נסגר מנהלתית בידי בית הדין. לצורך העניין אין הבדל בין תיק גירושין ותיק תביעת גירושין.

⁷ **שנתון נשים ומשפחה בישראל 2005** (לעיל, הערה 3), עמ' 57. מבוסס על עיבוד נתוני הנהלת בתי הדין הרבניים מיום 15.2.2005.

בסוגריים - אחוז התביעות שלא הגיעו לכלל גט מתוך כלל תביעות הגירושין שנפתחו באותה שנה.

הטבלה מלמדת כי בשנת 2003 לבדה, אחוז התיקים הפעילים שלא הגיעו לכלל גט הוא 15%, אולם בשנים מוקדמות יותר, שיעורי התיקים שלא הגיעו לכלל גט היו נמוכים מאוד. תמונה זו תואמת את הרושם שמבקשת הנהלת בתי-הדין הרבניים להציג אף שגם בה נראית עלייה דרסטית. ואולם, התמונה אחרת לגמרי כאשר מתבוננים בכלל התיקים, פעילים ושאינם פעילים כאחד, באותן שנים:

טבלה 2
כלל תביעות הגירושין שנפתחו בשנים 1996-2003 וטרם סודר בהן גט
(נכון לספטמבר 2004), לפי שנת פתיחת התיק⁸

בסוגריים - אחוז התביעות שלא הגיעו לכלל גט מתוך כלל תביעות הגירושין שנפתחו באותה שנה.

טבלה זו לא פורסמה בשנתון 2005 של מרכז רקמן, בשל התנגדותם של אנשי הנהלת בתי הדין. היא מלמדת על כך שמתוך כלל התיקים, פעילים ושאינם פעילים, שיעור התביעות שלא הגיעו לגירושין גבוה בהרבה: מעל 63% מן התיקים שנפתחו בשנת 2003, וכמחצית מן התיקים שנפתחו בכל שנה קודמת. מכאן עולה, בניגוד למה שניתן היה להבין מטבלה 1, כי קביעת בית הדין הרבני שלפיה רוב תביעות הגירושין שנפתחות אכן מסתיימות בגט - היא מופרכת.

מדוע תביעות כה רבות נסגרות? כדי לענות על שאלה זו באופן מלא ומדויק נדרש מחקר אמפירי מקיף. בהיעדר מחקר כזה, נותר בידינו רק לנסות ולשער על סמך ניסיונו כי הסיבות הן חזרה לשלום בית, פטירה של אחד מבני-הזוג, זניחת הליך שמלכתחילה נועד רק לשם השגת סמכות

⁸ מעובד על פי נתוני הנהלת בתי הדין הרבניים מתאריכים 21.9.2004 ; 26.9.2004.

במסגרת מרוץ הסמכויות הידוע לשמצה,⁹ ולפי הערכתנו, בחלק ניכר מן המקרים נזנחת תביעת הגירושין בגלל חוסר יכולת להמשיך במאבק המשפטי.

חיזוק להערכה זו עולה מסקר שביצע מכון גיאוקרטוגרפיה עבור מרכז רקמן ביוני 2004. הסקר כלל 916 נשים יהודיות בנות 25 ומעלה, נשואות ושאינן נשואות, שמהוות מדגם מייצג באוכלוסייה. 108 מתוכן, שמייצגות מעט יותר מ-200,000 נשים באוכלוסייה הרחבה, דיווחו כי היו בעבר בהליכי גירושין. מתוך אותן נשים, 7 אחוזים סיפרו שבעליהן סירבו לתת להן גט ולכן הן ויתרו, וכיום הן אינן בהליכים. מדובר בייצוג של שנים-עשר אלף נשים מכלל האוכלוסייה בישראל שהגישו תביעת גירושין, ולאחר שהבינו שהן נתונות לסחטנות, איומים או סרבנות גט, הן ויתרו על כוונתן להתגרש ועודן נשואות. כפי שנראה בהמשך, נשים אלה, מבחינת בתי הדין הרבניים לא מופיעות כלל בסטטיסטיקה, ואילו מבחינתן הן מסורבות גט. אם כן, הסבר מרכזי ראשון לפער בין הנתונים הוא הכללת התיקים 'הפעילים' בלבד בנתוני הנהלת בתי הדין, תוך התעלמות מהסיבות השונות לסגירת תיקים רבים או להפיכתם ל'בלתי פעילים'.

מפתח II: מי היא 'סרבנית הגט'?

גם בתוך התיקים הפעילים, ישנם הרבה יותר מקרים של סירוב גט מאשר מה שעולה לכאורה מהנתונים שהציגה הנהלת בתי הדין הרבניים ביוני 2007. במדגם שעשתה הנהלת בית הדין, נשלפו 942 תיקים (אגב, הם נשלפו על פי אותה מערכת שלשיתם איננה אמינה) ומתוכם נדגמו 346 מקרים שנבדקו בעיון ומוינו על פי קטגוריות.¹⁰ יש לציין כי את התיקים הנבחרים קראו ומיינו עובדי בתי הדין עצמם, שהרי הגישה חסומה בפני גורמים חיצוניים (אלא אם כן מתקבל אישור מיוחד), וניתן להניח שהם עשו זאת על פי תפיסות העולם הברורות שבהן הם אווזים ביחס לשאלת עגונות ומסורבות הגט.

לעצם המדגם – אותם 346 תיקים שנדגמו על ידי אנשי הנהלת בתי הדין הרבניים מוינו לשמונה-עשרה קטגוריות, וכפי שנראה בטבלה הבאה, אחת-עשרה מתוכן כוללות כל אחת חמישה תיקים או יותר, סך הכול 333 תיקים, שהם יותר מ-96% מן המדגם כולו.¹¹ כפי שנראה בטבלה, ב-19% מהמקרים קבעו אנשי בתי הדין כי הבעל סירב לגט, וב-20% קבעו כי האשה סירבה לגט. בשום מקום לאורך המדגם לא הובהר מהם הפרמטרים להגדרה זו של סירוב גט. יתרה מכך, גם כותרות הקטגוריות האחרות, שאליהן נבקש להפנות כעת את תשומת הלב – לא הוגדרו.

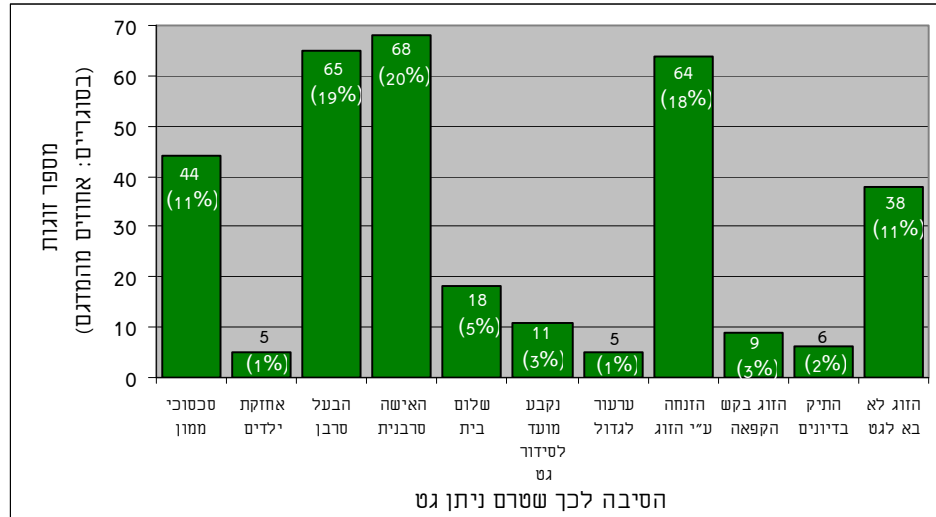
⁹ מעיבוד הנתונים עולה כי קרוב לשליש מתביעות הגירושין שמוגשות על ידי גברים, כרוכות בתביעות למשמורת ילדים, בעוד רק 8% מתביעות גירושין שמוגשות על ידי נשים כרוכות בתביעות למשמורת. בעבר כבר עמדנו על כך כי 'לנוכח התפישות הרווחות בציבור בדבר הבדלי הגישות בין בתי הדין הרבניים לבין בתי המשפט לענייני משפחה בנושא משמורת ילדים, ולנוכח העובדה כי בדרך כלל המשמורת מוענקת לאם, ניתן להניח כי מטרת רוב תביעות הגירושין שנכרכות להן תביעות משמורת, היא הפעלת לחץ מצד הגברים נגד נשותיהם בכדי להשיג מהן ויתורים שונים תמורת מתן גט'. ראו: רות הלפרין-קדרי וענבל קארו, **נשים ומשפחה בישראל 2005**, עמ' 61-62.

¹⁰ בפרסום מטעם הנהלת בתי-הדין הרבניים לא הובהר לפי איזו שיטה התבצעה השליפה הראשונית של 942 התיקים, ואף לא נאמר כיצד נבחרו מתוכם אותם 346 זוגות, אך לצורך העניין נצא מתוך הנחה שמדובר בשליפה אקראית שיכולה לעמוד בביקורת מתודולוגית של מחקר אמפירי תקין.

¹¹ בשבע הקטגוריות הנוספות יש פחות מ-5 תיקים בכל אחת ולכן הן לא נותחו כאן.

טבלה 3

הסיבות שבגינן עדיין לא ניתן גט בקרב זוגות שפתחו תביעת גירושין לפני 1.1.2005
נכון ל-1.12.2006¹²

בסוגריים - אחוזי הזוגות בכל קטגוריה מתוך כלל הזוגות שנדגמו.

מה מסתתר מאחורי קטגוריות כמו 'הזנחה על ידי בני הזוג', 'סכסוכי ממון', או 'אחזקת ילדים'? הניסיון מלמד אותנו כי במקרים רבים, אם כי לא בכלם, תחת הקטגוריה 'סכסוכי ממון' מצויים מקרים של נשים שמסרבות לסחיטה ועומדות על זכויותיהן הרכושיות לפי חוק המדינה, בעוד הבעלים מתנים את מתן הגט בויתורן על זכויות אלה. ייתכן שנשים אלה אינן מוכנות לוותר על חלקן בדירה, על כספים המגיעים להן על פי החוק מן הפנסיה של הבעל או מתכניות חיסכון הרשומות על שם הבעל, או על מזונות הילדים – אך מי שמיין תיקים אלו לקטגוריות בחר לפרש התעקשות זו על זכויות האשה והילדים המגיעים להן לפי דין אזרחי שאמור לחול גם על בית הדין - כיסכוכי ממון גרידא, ולא כסירוב לגט, וזאת, משום שהבעל לכאורה מוכן לתת את הגט, אלא בתנאים שלו ותוך נישול זכויות האשה. דוגמה ממשית לכך הוא מקרה של אשה שעתרה לבג"ץ לאחר שבית הדין הרבני סירב להחיל את הדין האזרחי על חלוקת הרכוש בינה לבין בעלה לשעבר (חוק יחסי ממון בין בני-זוג, התשל"ג-1973). מן התיאור הקצר של עובדות המקרה על ידי השופט רובינשטיין, התברר כי הסמכות לדון בחלוקת הרכוש מצויה הייתה לכתחילה בידי בית המשפט האזרחי, אך האשה "הסכימה" להעביר את הסמכות לבית הדין הרבני לנוכח דרישת בעלה, שהציב זאת כתנאי למתן הגט.¹³ לכאורה, מדובר כאן ב'סכסוך ממון', וכך מן הסתם הוגדר מקרה זה על ידי עובדי בתי הדין. אך לאמיתו של

¹² מקור: פרסום של הנהלת בתי הדין הרבניים, 26/06/2007.

¹³ ראו בג"ץ 9734/03 פלונית נ' ביה"ד הרבני הגדול, מיום 21.10.04.

דבר, זהו מקרה מובהק של סרבנות גט והצבת תנאים לקבלת הגט. כך הן גם הקטגוריות של בעיות דיור ואחזקת ילדים, וכך היא גם הקטגוריה של 'הזנחה על ידי בני הזוג' שהתיקים בה מועדים, כפי שראינו לעיל, להפוך ל'תיקים שאינם פעילים'. אם כן, בסיכום המספרים אנו מגיעים לכ-44% מן התיקים, וגם אם לא בכולם מדובר אכן בסירוב גט מצד הבעל, יש יסוד להאמין כי ברבים מהם זה המצב.

כיצד ניתן להסביר את השיעור הגבוה של 'נשים סרבניות' בנתוני בית הדין? נראה שההסבר פשוט למדי: במקרים רבים הבעל מצהיר שהוא מוכן לתת גט, בתנאי שאשתו תוותר על תנאים מסוימים (בדרך כלל על זכויות המגיעות לה מכוח חוק המדינה האזרחי). כאשר האשה מסרבת לווייתורים אלו, מכריז עליה בית הדין כעל 'סרבנית גט'. יש כאן סטנדרט כפול הזועק לשמים: הבעל מציב תנאים שלרוב הם בניגוד לחוק המדינה, ובית הדין מעמיד זאת כסכסוך לגיטימי; אך את סירובה של האשה לממש תנאים אלה ואת התעקשותה על זכויותיה החוקיות, הוא מעמיד כ'סירוב גט'. בנוסף, ישנם מקרים שבהם הבעל מבקש להעביר את הדיון בסוגיות הנלוות לגירושין (כגון חלוקת רכוש, מזונות או מזונות ילדים) מבתי המשפט לענייני משפחה אל בתי הדין הרבניים, וכאשר האשה מסרבת לכך, מכריז עליה בית הדין כעל אשה המעגנת את עצמה, בכך שהיא מסרבת לדון על פי דין תורה. כך למשל אירע בעניינה של אשה אשר פנתה לבית הדין הרבני לאחר 24 שנות נישואין, מתוכן 18 שנים של חיים בנפרד. בעלה, אשר חויב על ידי בית הדין לתת לה גט, התנה זאת בכך שכל נושאי הרכוש והממון (אשר כבר ניתן בעניינם פסק דין אזרחי), כולל מזונות האשה והילדים שניתנו בעבר - יועברו לסמכות השיפוט של בית הדין הרבני. לאחר שהאשה סירבה לכך, הכריז הרב פרובר בבית הדין האזורי כי 'זכותו של הבעל לתבוע שביה"ד הוא זה שידון בנושא הכספים והרכוש, ואין הבעל נחשב כמעגן את האשה, אלא האשה היא זאת שמעגנת את עצמה בסרבה לדון על פי דין תורה'.¹⁴ לדידו של הרב פרובר, האשה היא סרבנית הגט ולא הבעל.

אם כן, אנו יכולים להניח שבחלק ניכר מהמקרים המצויים תחת הקטגוריה של 'סרבנית גט', מצויות נשים שהן דווקא מסורבות גט. אם נשליך מסקנה זו על נתוני בית הדין עצמו, הרי שגם מתוך התיקים הפעילים, אחוז הנשים המסורבות גט אינו רק 19% כפי שקבעו הדוגמים מטעם הנהלת בתי הדין הרבניים, אלא מדובר בשיעור גבוה בהרבה. אף שאין לנו דרך לאמוד במדויק אחוז זה, אנו יכולים בביטחון לערער על הנתונים שהציגו בתי הדין.

מפתח III: הנשים שנעלמו מן הנתונים

¹⁴ ראו: תיק מס' 043255082-27-1, ניתן ביום 9.7.2000, פורסם בתוך: **הדין והדיין**, 2 (אייר תשס"ג), פסק דין מס' 13. פסק-דין זה הוא אחד מפסקי-הדין המצביעים על תחילת המגמה הקשה של התרת התנאת תנאים בגט, ושימוש ב'נשק יום הדין' של ביטול גט באופן רטרואקטיבי. לסקירה ביקורתית של מגמה גוברת זו של ביטול גט, ראו לאחרונה: עמחי רדזינר, 'מלבוב לתל-אביב: פסיקת "גט מוטעה" בשל הפרת הסכם הגירושין בבתי הדין הרבניים', **משפטים**, לט [1] (תשס"ט). להתייחסות למגמת התנאת הגט בתנאים ראו פנחס שיפמן, 'ההלכה היהודית במציאות משתנה: מה מעכב את מעוכבות הגט?', **עלי משפט**, ו (2007), עמ' 27; 36-42; דוד בס, 'הצבת תנאים על ידי בעל המחוייב בגט', **תחומין**, כה (תשס"ה), עמ' 149.

עד כה הבהרנו את הפער בנתונים במפתחות של קריאה מוטית ומגמתית של עובדי בתי הדין הרבניים ביחס לתביעות גירושין שלא נסתיימו בגט. ואולם, לשם הבנה מלאה ומעמיקה יותר של המחלוקת בדבר היקף הבעיה, עלינו להפנות את המבט אל מעבר לנתונים אלה, ולתת את הדעת לשתי קבוצות נשים שכלל לא נכללו בהם לכתחילה, ומבחינת הנהלת בתי-הדין הן אינן קיימות כקבוצות התייחסות בשאלת היקף בעיית העגינות וסרבנות הגט.

קבוצה ראשונה היא נשים שהליך הגירושין שלהן אכן הסתיים בגט, אבל זאת משום שהן הסכימו לוותרים מרחיקי לכת על זכויותיהן ועל זכויות הילדים. באותו סקר שביצע עבורנו מכון גיאוקרטוגרפיה, נמצא כי 16% מן הנדגמות שעברו הליכי גירושין (שיעור המייצג כ-30,000 נשים באוכלוסייה) סיפרו שבעליהן הציבו תנאים שחורגים מהחוק כדי לתת להן גט. 40% מכלל הנשים בסקר דיווחו שהן מכירות באופן אישי לפחות אשה אחת שבעלה הציב לה תנאים כאלה בהליך הגירושין, היום או בעבר. שיעור זה מקביל לכ-600,000 נשים באוכלוסייה, מספר גבוה לכל הדעות.

במסגרת עבודתנו עם נשים בדיני משפחה, אנו מכירות מקרים כאלה היטב. נשים אלה אינן מגיעות להגשת תביעת גירושין חד-צדדית, משום שכאשר הן באות להתייעץ לפני הגשת תביעה כזאת, מייעצים להן ארגוני הנשים, עורכי דין פרטיים לענייני משפחה, או חברים, שלא כדאי להן לכלות את כספן ואת זמנן בתביעה, ועדיף להן להתפשר ולהגיע להסכם מחוץ לבית הדין, ולערב את בית הדין רק בשלב הסופי, שלב הגט ואישור ההסכם. זהו אחד ההסברים העיקריים לכך שכמחצית מכלל הגטין המסודרים מדי שנה בבתי הדין הרבניים, לא באו בעקבות תביעות גירושין חד-צדדיות, אלא בעקבות בקשות מוסכמות לסידור גט. משא ומתן זה לקראת הבקשות מתנהל בצלו של החוק, בצלם של בתי הדין הרבניים, ותוך הכרה בשליטה המוחלטת של הבעל על הגט ובנחיתות הכלכלית, החברתית, ההכלתית והמשפטית של האשה. כל אותם מקרים שבהם הנשים מוותרות מראש על המגיע להן והגט מושג לכאורה בהסכמה, אינם נכללים כאמור בנתונים של תביעות גירושין, ולכן גם אינם כלולים במדגם של בתי הדין הרבניים. ואולם, גם אם נשים אלה אינן 'מסורבות גט' במובן הפשוט של הביטוי, הרי שהן זכו בגט רק משום שוויתרו לכתחילה לבעל, כדי להימנע מהסירוב הצפוי ומהמאבק המתמשך שעלול להיגרר ממנו.

קבוצה נוספת שלא נכללת כלל בנתוני בתי הדין, היא של נשים שמעוניינות להתגרש, אבל הן לא הגיעו אפילו לשלב פתיחת התיק. כאמור, במסגרת הסקר של מכון גיאוקרטוגרפיה, נשאלו הנדגמות אם הן מכירות באופן אישי אשה שמעוניינת להתגרש ואיננה נוקטת הליכים אלה משום שהיא יודעת מראש שבעלה יסרב לתת לה גט, או משום שהיא יודעת שתצטרך לעשות ויתורים מרחיקים לכת כדי לקבל את הגט – ונמצא כי כמעט 13% השיבו שהן מכירות אשה אחת במצב כזה, ועוד 6.2% השיבו שהן מכירות יותר מאשה אחת הנמצאת במצב כזה. בסך הכול מדובר ב-19.2% מן הנדגמות המכירות לפחות אשה אחת במצב זה, שיעור המקביל לכ-300,000 נשים באוכלוסייה הרחבה. גם אם נתון זה אינו מדויק, מספרו המשוער הגבוה מזעזע דיו.

סיכום ביקורת הנתונים

הפער בין הנתונים שהציגו בתי הדין הרבניים ביוני 2007 לבין המספרים הגבוהים שנוקבים ארגוני הנשים ביחס להיקף תופעת מסורבות הגט, מוסבר אפוא בשלושה נימוקים עיקריים:

א. נתוני בתי הדין כוללים רק תיקים פעילים, ומתעלמים מעשרות אלפי תיקים נוספים שאותם הם מגדירים 'לא פעילים', אף שמאחורי הגדרה זו נמצאים מקרים רבים של סרבנות גט של הבעל, חוסר שיתוף פעולה או סחטנות.

ב. גם מאחורי אותם מקרים שלפי בית הדין הרבני הם סרבנות גט של האשה, מדובר פעמים רבות בסירוב האשה לתנאים השוללים את זכויותיה על פי חוק, ולכן הם צריכים להיכלל בקטגוריית סרבנות הבעל ולא סרבנות האשה.

ג. ישנם עשרות אלפי מקרים נוספים של סרבנות גט שלא מגיעים כלל לבית הדין, מכיוון שהנשים מוותרות מראש - או על זכויותיהן (ועל כן הן 'זוכות' בגט), או על חירותן (והן נשארות בנישואין).

כפי שראינו, הפרשנות הצרה והמגמתית של המונח 'סרבנות גט' מובילה לכך שגם בתוך התיקים הפעילים, אחוז מסורבות הגט אליבא דבתי הדין הרבניים קטן בהרבה ממה שמראה המציאות בשטח. ובפועל, מספרן האמיתי של הנשים מסורבות הגט בישראל גבוה מאד מונים מן המספר שבו נוקבת הנהגת בתי הדין הרבניים, ולא נראה כי בעיית מסורבות הגט קרובה עדיין לבוא על פתרונה.

האם הפתרון הוא בתי דין אלטרנטיביים?

אחת ההצעות המועלות לאחרונה לפתרון בעיית מסורבות הגט היא הקמת מערכת חלופית של בתי דין לענייני גירושין. לפני שנפעל בכיוון זה שומה עלינו להבהיר לעצמנו כמה שאלות:

ראשית, עלינו לברר אם הכוונה היא לבתי דין שיוקמו על פי חוק, מטעם המדינה. כרגע לא נראה שאפשרות זו מציאותית, והיא גם איננה נכונה מבחינה ציבורית ומשפטית, מכיוון שהיא תוביל לפילוג רשמי של 'העדה הדתית היהודית' (על פי הטרימינולוגיה המשפטית הנהוגה בתחום דיני המשפחה בישראל). על כן, אין לדבר על בתי דין רשמיים ממלכתיים אלא על בתי דין שיצמחו מהשטח, כמענה לצורך שאת קיומו אין צורך להסביר כאן. אולי בדומה לבתי הדין הפרטיים הקיימים כיום, כמו למשל זה של הרב קרליץ או של הרב לנדא.

שנית, גם אם מערכת בתי הדין החלופית תצמח מהשטח, יש לברר אם אנו שואפים שבתי הדין הקיימים יכירו בה ובפסיקותיה, דה-פקטו. שאיפה כזאת, לדעתי, איננה בת-השגה; אין לצפות שאלו שנאבקים כיום נגד מינויי דיינים המזוהים עם חוגי צוהר ודומיהם, ואינם מאפשרים להם להיכנס למתחם בתי הדין הרבניים הממלכתיים, יסכימו להכיר בבית דין כזה ולכבד את פסיקותיו, בין אם לצורך בורות ובין אם כחותמת גומי על גטין שיסדרו אותם בתי דין חדשים. האפשרות נראית עוד יותר בלתי מציאותית לאחר פרשת ביטול הגיורים של הרב דרוקמן, שפעל כידוע בבית דין רשמי מטעם המדינה.

ולמרות זאת, אני מאמינה שאין מנוס מלנסות לפעול להקמת חלופה לבתי הדין הרבניים. המטרה היא, בראש ובראשונה, לבטל את המונופול והשליטה של הדין הדתי (כולל זה המוסלמי, השרעי, הנוצרי והדרוזי), על תחום הנישואין והגירושין. לא ייתכן שמדינת ישראל, שבהגדרתה העצמית היא 'מדינה יהודית ודמוקרטית', תשאיר את השליטה המוחלטת על תחום הנישואין והגירושין בידי הממסדים הדתיים, ולא תאפשר במקביל נישואין וגירושין אזרחיים. במסגרת כהונתי בוועדת המומחים של האו"ם המפקחת על יישום האמנה הבינלאומית לביעור אפליה נגד נשים (CEDAW) אני נחשפת לדיווחים אודות מצבן של נשים בכל המדינות החברות באמנה זו. בקטגוריה של המדינות שאינן מאפשרות נישואין וגירושין אזרחיים, ומוסיפות לקיים שליטה מוחלטת של הדין הדתי או הדין המסורתי, ישראל נמצאת בחברתן המפוקפקת של מדינות כמו מאוריטניה, ניג'ר, לבנון, סוריה וירדן. שוב ושוב אני שואלת את עצמי הייתכן שזוהי קבוצת המדינות שעמן אנחנו רוצים להימנות?

במדינת ישראל של היום כ-80% מן האוכלוסייה הם אנשים ונשים שכלל אינם רואים את עצמם מחויבים לדין דתי. הייתכן שהמדינה תוסיף לחייב אותם להינשא ולהתגרש רק דרך הדין הדתי? בנוסף לכך, אני מאמינה, בדומה לפנחס שיפמן,¹⁵ שכאשר ייפתח לאוכלוסייה כולה מסלול מקביל של נישואין וגירושין אזרחיים, תיווצר תחרות חופשית אמיתית שתביא מעצמה לשינויים מרחיקי לכת גם בממסד הדתי. ואולם, כל עוד מתקיים מונופול של בתי הדין הדתיים, אין להם כל סיבה להשתנות, להתייעל, לפתור את המצוקות הקשות שנגרמות בעטיים. כאשר יופעל לחץ חיצוני מצד מסלולים מתחרים, שינויים כאלה יהפכו להיות עניין של הכרח.

אך בנוסף ללחץ החיצוני צריך שיהיה לחץ מבפנים, ולא רק האופציה של נישואין וגירושין אזרחיים תיפתח, אלא תהיה במקביל גם צמיחה אורגנית טבעית של בתי דין הלכתיים חלופיים (פרטיים) שיהיו "ידידותיים" לקהילה, לחברה ולהלכה עצמה. הדיינים בהם ילכו עם ההלכה ויפתחו אותה בהתאם לעולם המודרני, ויעשו שימוש בכל אותם כלים הלכתיים הקיימים זה מכבר: הפקעת קידושין, ביטול קידושין למפרע, קידושין על תנאי ומכשירים הלכתיים נוספים העומדים לרשות הרבנים, שבכוחם לנטרל את השליטה המוחלטת של הבעל על הגט. כל עוד לא יפעלו הרבנים בדרך זו - לא יימצא פתרון אמיתי לבעיה.

לסיכום, על המהלך להיות כפול: ביטול המונופול של בתי הדין הרבניים באמצעות לחץ מחוץ למערכת ההלכתית, על ידי הקמת מערכת מקבילה של נישואין וגירושין אזרחיים על ידי המדינה; והקמת בתי דין הלכתיים פרטיים שיהוו חלופה מבפנים, יאתגרו את בתי הדין הקיימים וינטרלו את שליטתו המוחלטת של הבעל על הגט. שני הכיוונים האלה חייבים ללכת זה לצד זה, ולהשלים זה את זה, והלוואי שנזכה גם אנחנו להגיע ליום זה.

¹⁵ פנחס שיפמן, מי מפחד מנישואין אזרחיים, ירושלים 1995.